

господарської діяльності, передбачених нормативно-правовими актами, спрямована на майнову базу та організаційну діяльність правопорушника.

Література

1. Предпринимательское право: Курс лекций / Под ред. Н.И. Клейн. – М.: Юрид. лит., 1993. – С. 12.
2. Онищенко В.Ф., Мельничук В.П. Организация и экономика частного предприятия. – К., 1995. – С. 69.
3. Спасибо И., Колесникова А. Научно-практический комментарий Закона Украины «О предпринимательстве». – Х., 1995. – С. 3.
4. Саниахметова Н.А. Предпринимательское (хозяйственное) право Украины: Учеб. пособие. – Х.: Одиссей, 2004. – С. 78.
5. Мартемьянов Б.С. Хозяйственное право. Общие положения: Курс лекций. – М.: БЕК, 1994. – Т. 1. – С. 248, 250, 226.
6. Пилипенко А.Я., Щербина В.С. Господарське право: Курс лекцій: Навч. посіб. для юрид. вузів. – К.: Вентурі, 1996. – С. 146, 154, 149.
7. Предпринимательское (хозяйственное) право: Учебник: В 2 т. – М.: Юристь, 1999. – Т. 1. – С. 461, 463-475.
8. Мамутов В.К., Овсиенко В.В., Юдин В.Я. Предприятие и материальная ответственность. – К.: Наук. думка, 1971. – С. 26-27.
9. Шпомер А. Особливості господарської відповідальності у сфері економіки // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 6. – С. 6-7.
10. Хозяйственное право: Учебник / В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др.; Под ред. В.К. Мамутова. – К.: Юринком Интер, 2002. – С. 862-863.
11. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
12. Про природні монополії: Закон України від 20 квітня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 30. – Ст. 238.

УДК 347.426

Т.Є. Крисань

ОБМЕЖЕННЯ РОЗМІРУ ЗБИТКІВ, ЩО МАЮТЬ ВІДШКОДОВУВАТИСЯ

Значення відшкодування збитків полягає в тому, що в результаті майно кредитора повинне опинитися в тому стані, в якому воно знаходилося б у разі, якщо б боржник виконав зобов'язання належним чином. Проте відшкодування кредитору повинне бути адекватним, таким, що дозволяє поставити його у відповідний стан. При відшкодуванні збитків кредитор не повинен отримати нічого зайвого, що виходить за межі необхідного, що дозволяє відновити його порушене право. Дана проблема повинна вирішуватися шляхом детального регулювання порядку і способів визначення розміру збитків і їх доведення [1, с. 639; 2, с. 160; 3, с. 106].

Проблемам порядку визначення розміру збитків присвячено чимало цивільно-тичної літератури. Це питання досліджували М. Абрамов, В.В. Вітрянський, Ю.В. Кулик, К.В. Нам, І.Б. Новицький, Г.К. Матвеев, А.В. Мякініна, Р.А. Ражков, О.В. Фомичева та багато інших науковців.

У рамках цієї статті ми зупинимося не стільки на проблемі визначення розміру збитків, скільки на випадках, коли розмір відшкодованих збитків може бути обмежений за законодавством України.

На думку В.В. Вітрянського, у правовому регулюванні аналізованих відносин явно бракує загальної норми, визначальної межі розміру збитків, що стягуються.

Ситуація могла б значно спроститися, якби в гл. 51 ЦК України з'явилася норма, аналогічна положенню, передбаченому ст. 7.4.2 Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА, згідно з якою: «Потерпіла сторона має право на повну компенсацію збитку, що виник у результаті невиконання. Такий збиток включає будь-які зазанані стороною втрати і будь-яку вигоду потерпілої сторони, отриману нею в результаті того, що вона уникнула витрат або збитку» [4, с. 223-248].

Таку роль у даний час покликані виконувати положення ГК про зобов'язання унаслідок необґрунтованого збагачення:

Відповідно до ст. 1212 ЦК України, «особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуте, згодом відпала».

Кредитор, що вимагає від боржника відшкодування збитків, викликаних невиконанням або неналежним виконанням договірною зобов'язання, у розмірі, що далеко виходить за межі того, який необхідний, щоб поставити кредитора у становище, в якому він перебував би, якщо зобов'язання було виконано боржником належним чином, може опинитися у становищі набувальника за зобов'язанням унаслідок необґрунтованого збагачення. Дана обставина може служити для суду, що розглядає відповідну справу, достатньою підставою для відмови кредитору в позові про відшкодування збитків у частині, що становить необґрунтоване збагачення [1, с. 644].

Інша можливість, що є в суду в подібних ситуаціях, – застосування положень, що містяться у ст. 13 ЦК України, про зловживання правом. Кредитор, що пред'являє боржнику вимогу про відшкодування збитків у розмірі, що перевищує розумні межі, може бути визнаний особою, що зловживає правом (у відповідній частині). Це також може допомогти суду забезпечити відшкодування збитків у справедливому розмірі.

Проте обидва ці варіанти вимагають від суду, що розглядає відповідну справу, тонкого аналізу спірних правовідносин і вельми серйозного мотивування рішення про відмову кредитору у відшкодуванні частини збитків, оскільки така відмова можлива лише при обґрунтованості застосування інших, крім цивільно-правової відповідальності, інститутів цивільного права: зобов'язання унаслідок необґрунтованого збагачення і відмови в судовому захисті порушеного права у зв'язку з його зловживанням.

Цивільний закон виходить з принципу повноти відшкодування збитків і допускає обмеження майнової відповідальності лише у виключних, прямо передбачених ним (але не підзаконним актом) або договором випадках. Це впливає

з формулювання ч. 3 ст. 22 ЦК України: «Збитки відшкодовуються в повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування в меншому або більшому розмірі».

Відповідно до ст. 616 ЦК України, якщо порушення зобов'язання сталося з вини кредитора, суд відповідно зменшує розмір збитків та неустойки, які стягуються з боржника. Відповідно до ч. 2 зазначеної статті, суд має право зменшити розмір збитків та неустойки, які стягуються з боржника, якщо кредитор умисно або з необережності сприяв збільшенню розміру збитків, завданих порушенням зобов'язання, або не вжив заходів щодо їх зменшення.

У ст. 624 ЦК України також міститься відступ від загального правила. У ній наголошується, що договором можуть бути передбачені випадки, коли допускається стягнення тільки неустойки (штрафу, пені), але не збитків.

Відомо, що розмір санкцій у вигляді неустойки, як правило, незрівнянно менше реальних збитків. Отже, відповідальність правопорушника може бути не повною.

Наприклад, сторони в договорі можуть передбачити відшкодування збитків у меншому обсязі (наприклад, тільки реальний збиток).

Разом з тим угода про обмеження розміру відповідальності боржника за договором приєднання або іншим договором, у якому кредитором є фізична особа, виступаюча як споживач, є нікчемною, якщо розмір відповідальності для даного виду зобов'язань або за дане порушення визначений законом і якщо угода укладена до настання обставин, що тягнуть відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язання [5, с. 650]. Наприклад, нікчемною буде угода між покупцем-фізичною особою і підприємством роздрібної торгівлі, за яким підприємство не несе відповідальності перед покупцем у вигляді відшкодування збитків у разі продажу йому речі неналежної якості.

Прикладів обмеження законом відповідальності у формі збитків можна назвати достатньо багато. По окремих видах зобов'язань і за зобов'язаннями, пов'язаними з певним родом діяльності, законом може бути обмежено право на повне відшкодування збитків (обмежена відповідальність).

Майже в кожному розділі 5-ї книги ЦК України зустрічаються норми, які допускають обмеження розміру збитків або звільняють від їх відшкодування.

Так, відповідно до ст. 924 ЦК України: «перевізник відповідає за втрату, нестачу, псування або пошкодження прийнятих до перевезення вантажу, багажу, пошти у розмірі фактичної шкоди, якщо не доведе, що це сталося не з його вини».

Дана стаття зберігає раніше прийняті у вітчизняному праві принципи майнової відповідальності перевізника: він відповідає в межах вартості вантажу, що перевозиться, або багажу. Аналогічні засади відповідальності прийняті в зарубіжному праві й у міжнародних транспортних конвенціях. Понад вартість вантажу і багажу перевізник повертає клієнтові тільки відповідну провізну платню [6, с. 445].

Якщо проаналізувати статuti і кодекси по окремих видах транспорту, то легко переконатися, що в них разом з повною відповідальністю часто передбачена

й обмежена. Так, відповідно до ст. 105 Статуту залізниць України, затвердженого 06.04.1998 р., залізні дороги та їхні клієнти несуть матеріальну відповідальність за перевезення в межах і розмірах, передбачених цим Статутом і окремими договорами. У ст. 113 Статуту спеціально застерігається, що за незбереження вантажу залізниці несуть відповідальність у розмірі фактично заподіяного збитку.

А у ст. 11 підкреслюється, що витрати і збитки, не передбачені договором перевезення і Статутом, не підлягають відшкодуванню. Нарешті, у ст. 116 прямо визначається відповідальність за прострочення доставки вантажів тільки у вигляді твердо встановлених штрафів. Таким чином, у Статуті залізниць України, прийнятому вже в умовах переходу до ринкових відносин, по суті, переписані відповідні норми Статуту залізниць СРСР 1964 р., чинного в період планово-адміністративної економіки. Навряд чи з цим можна погодитися.

На думку М. Абрамова, обмежена відповідальність залізниць у відносинах з клієнтурою призводить до абсурдних ситуацій. Так, Пестовська лісосдіянка відвантажила вагон ялинок для Килійського смешторгу. Ялинки призначалися для продажу до Нового року. Проте залізниця доставила їх одержувачу лише 2 січня Нового року, що почався, тобто тоді, коли вони втратили будь-яку цінність. Смешторг пред'явив залізниці позов про відшкодування збитків у зв'язку з простроченням доставки вантажу. Залізниця відмовилася задовольнити позов, вказавши, що така відповідальність Статутом не передбачена, що вона може сплатити лише штраф за прострочення в доставці вантажу. У такому аспекті й була вирішена справа арбітражним судом. Звичайно, таке вирішення питання не відповідає загальному духу закону, відчуттю справедливості, не може сприяти нормальній діяльності підприємців [7, с. 38].

Відповідно до ст. 906 ЦК України, збитки, завдані невиконанням або неналежним виконанням договору про безоплатне надання послуг, підлягають відшкодуванню виконавцем у розмірі, що не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо інший розмір відповідальності виконавця не встановлений договором.

За договором зберігання розмір відповідальності хранителя за втрату, недостачу або пошкодження речей обмежений розміром вартості втрачених речей, а за пошкодження речей – розміром суми, на яку знизилася їх вартість (ст. 951 ЦК України). А відповідно до ст. 952, поклажодавець зобов'язаний відшкодувати зберігачеві збитки, завдані властивостями речі, переданої на зберігання, якщо зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати про ці властивості.

Тільки розміром реальних збитків визначаються обов'язки страховика (страхова виплата) за договором майнового страхування і страхування відповідальності (страхове відшкодування). Інші збитки вважаються застрахованими, якщо це встановлено договором (ст. 988 ЦК України).

Тільки упущеною вигодою обмежується відшкодування збитків вигодонабувачеві в договорі управління майном у разі, якщо управитель не виявив при управлінні майном належної турботливості про інтереси установника управління або вигодонабувача. Однак це стосується тільки вигодонабувача, а установникові

правління управитель зобов'язаний відшкодувати завдані збитки в повному обсязі (ст. 1043 ЦК України).

У розрахункових відносинах, відповідно до ст. 1105 ЦК України, чекодержатель повинен повідомити чекодавця про неплатіж протягом двох робочих днів, наступних за днем вчинення протесту або рівнозначного акта. Особа, що не надіслала повідомлення в зазначений строк, не втрачає своїх прав. Вона відшкодовує збитки, які можуть статися внаслідок неповідомлення про несплату чека. Розмір збитків, що відшкодовуються, не може перевищувати суми чека.

ЦК України містить також ряд статей, на підставі яких розмір відповідальності боржника може бути обмежений судом. Наприклад, за зобов'язаннями внаслідок спричинення шкоди (деліктам) передбачена норма, на підставі якої суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, заподіяної фізичною особою, з урахуванням її майнового стану, за винятком випадків, коли шкода заподіяна здійсненням злочину за ч. 4 ст. 1193 ЦК України. Отже, дана стаття не передбачає врахування фінансової і подібної скрути юридичної особи – відповідача. Крім того, недопустима повна відмова в позові за мотивами майнових проблем відповідача – фізичної особи. Правила даної статті носять загальний характер і поширюються на всі випадки заподіяння шкоди.

Розмір відшкодованих збитків за позовом спадкоємця суд може зменшити відповідно до ст. 1231 ЦК України.

Обмеження відшкодування збитків можна зустріти і в нормах про правочини. Так, ст. 221 ЦК України передбачає правові наслідки вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності. У ч. 4 зазначеної статті вказано, що дієздатна сторона зобов'язана також відшкодувати збитки, завдані укладенням недійсного правочину, якщо в момент вчинення правочину вона знала або могла знати про вік іншої сторони. Батьки (усиновлювачі) або опікун малолітньої особи зобов'язані повернути дієздатній стороні все одержане нею за цим правочином у натурі, а за неможливості повернути одержане в натурі – відшкодувати його вартість за цінами, які існують на момент відшкодування.

Очевидно, що під виразом «відшкодувати його вартість за цінами, які існують на момент відшкодування» мається на увазі відшкодування збитків у вигляді реальних збитків з урахуванням можливої інфляції.

У літературі давалися різні пояснення для подібних обмежень розміру відшкодування і, зокрема, були посилання на труднощі обчислення і доведення розміру упущеної вигоди, на покриття збитків неустойкою, на специфіку виробничої діяльності, зокрема транспортних, проектуючих і інших організацій, на економічну скруту.

Основною причиною введення норм про обмеження збитків є те, що при всій бажаності їх повного відшкодування в багатьох випадках реалії економічного життя і майнового обігу не дозволяють цього зробити. У сучасних умовах ринку збитки можуть досягати астрономічних сум. Тому практичне відшкодування таких збитків здатне не тільки утрудняти нормальний економічний обіг, але і в повному обсязі взагалі неможливе. Даний висновок підтверджується тим, що

навіть найкрупніші страхові компанії не беруть на себе зобов'язань з відшкодування дуже великих збитків в 100% розмірі [8, с. 13].

З іншого боку, великий перелік випадків, коли розмір збитків обмежується, не на користь підприємницьким відносинам.

Так, якщо при адміністративно-плановій економіці, коли переважна маса господарюючих суб'єктів діяла на основі єдиного фонду державної власності й держава могла і часто практикувала покриття збитків одних господарських органів за рахунок інших, широке застосування обмеженої відповідальності розглядалося як ненормальне явище, то в умовах ринкових відносин воно взагалі є нонсенсом. У даний час, коли кожне підприємство діє на основі наявних у нього власних або закріплених засобів, від розумного використання якого залежить ефективна діяльність підприємства, його прибутковість, майнове благополуччя, відносити на нього збитки, що виникають з вини контрагентів, значить іти всупереч принципам ринкової економіки, гальмувати її розвиток [7, с. 38].

Наприклад, у розвинутих країнах обмежена відповідальність може існувати дійсно лише у виключних окремих випадках.

Наприклад, порушення зобов'язань транспортними, електро-, газо-, теплопостачаючими організаціями, як правило, є результатом низької дисципліни, службових упущень, помилок технічного характеру з боку окремих працівників. Так чому наслідки цих помилок повинні лягати на іншу сторону в договорі?

Тільки при розумному застосуванні обмеженої відповідальності можна забезпечити відповідність правових норм економічним заходам і принципам, а також забезпечити активну дію права на впровадження справжніх ринкових відносин, підвищення ефективності всієї господарської діяльності.

Крім зменшення розміру відшкодованих збитків, ЦК України передбачає випадки, коли вони можуть бути збільшені.

Так, відповідно до ст. 230 ЦК України, сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати іншій стороні збитки в подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину. Схожа норма передбачена як правовий наслідок правочину, який вчинено під впливом насильства (ст. 231 ЦК України).

У цьому разі подвійний розмір збитків носить не компенсаційну функцію, а штрафну як покарання особи, яка вчинила правопорушення.

Література

1. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Кн. первая: Общие положения. 2-е изд. – М.: Статут, 2005.
2. Хачатурова О.В. Возмещение убытков как способ защиты договорного обязательства // Вопр. гуманитарных наук. – 2006. – № 2.
3. Кулик Ю.В. Возмещение убытков, мера субсидиарной ответственности хозяйствующих субъектов // Вопр. гуманитарных наук. – 2007. – № 4.
4. Принципы международных коммерческих договоров / Пер. с англ. А.С. Комарова. – М.: Междунар. центр финансово-эконом. развития, 1996.
5. Гражданское право: Учебник: В 3 т. – 6-е изд., перераб. и доп. / Н.Д. Егоров, И.В. Елисеев [и др.]; Отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. – М.: ТК Велби, Проспект, 2005. – Т. 1.
6. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части второй (постатейный) / Рук. авт. кол. и отв. ред. д-р юрид. наук, проф. О.Н. Садилов. – М.: КОНТРАКТ; ИНФРА-М, 1998.

7. Абрамов Н. Убытки потерпевшего должны полностью возмещаться правонарушителем // Предпринимательство, хозяйство и право. – 2000. – № 11.
8. Мякина А.В. Ограничение размера возмещаемых убытков в гражданском праве Российской Федерации: Автореф. ... канд. юрид. наук. – М., 2005 – С. 13.

УДК 347.723

Ю.Ю. Симонян

КОРПОРАТИВНА ПРИРОДА ВІДНОСИН МІЖ УЧАСНИКАМИ КОМАНДИТНОГО ТОВАРИСТВА

Интерес даної теми виявляється в тому, що в сучасній науковій юридичній літературі регулювання корпоративних відносин у командитних товариствах не досліджене. Більш уваги вчені-юристи приділяють вивченню корпоративних правовідносин в акціонерних товариствах та товариствах з обмеженою відповідальністю. Це пов'язано з тим, що в сучасних економічних умовах, які характеризуються запровадженням у господарську систему України ринкових відносин, провідними організаційно-правовими формами господарських організацій стали акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю, яким притаманні численні переваги: можливість використання в усіх секторах економіки (державному, комунальному, приватному), у більшості сфер народного господарства, у процесі роздержавлення та приватизації і т.д.

Визначення корпоративних відносин між учасниками командитного товариства є актуальною темою, оскільки діяльність даних товариств отримала свій розвиток, тим паче що на сьогодні це форма організації середнього і малого бізнесу в Україні, який стрімко розвивається. Крім того, існуючі командитні товариства стикаються у своїй діяльності з низкою проблем, які потребують законодавчого врегулювання, а чинне законодавство при цьому не забезпечує розвитку організаційно-правової форми командитного товариства, адекватної потребам. Незначна кількість командитних товариств щодо інших видів господарських товариств дає підстави для детальнішого вивчення даної теми.

Основна мета статті полягає в дослідженні положень українського законодавства, що закріплюють корпоративні права та обов'язки учасників командитного товариства, визначення правової природи відносин між учасниками командитного товариства, розробки пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства України стосовно становища вкладників командитного товариства.

Корпоративні правовідносини – це окремий вид суспільних відносин, які зароджуються на етапі створення юридичної особи і поєднують у собі ознаки як зобов'язальних, так і майнових відносин [1, с. 45]. Вже на цьому етапі чітко виділяються суб'єкти (особи), метою яких є, насамперед, створення юридичної особи та участь у ній.